

Dolf Janson

GRATIS

Rekenen

Taalbeschouwingsactiviteiten alsof het
rekenbewerkingen zijn
met woorden

Woorden kun je bekijken alsof het getallen zijn. In dit artikel laat de auteur zien dat je ook met woorden allerlei 'rekenbewerkingen' kunt uitvoeren: verdubbelen, optellen en vermenigvuldigen. Daarmee laat hij zien hoe taalbeschouwingslessen nieuwsgierigheid kunnen wekken en kunnen uitdagen tot onderzoek.

Soms hoor je zoveel bla bla, dat je denkt: nou nou, kan dat niet wat minder? Toen onze premier het onlangs had over de mentaliteit van ikke ilcke, dacht ik nog: zo zo, van welke partij was jij ook alweer? Daar is samsam toch niet zo populair? Of zou hem dat vanaf nu blauwblauw laten?

Verdubbelen

We zijn het ons vaak niet bewust, maar we gebruiken regelmatig woorden alsof het getallen zijn. Het verdubbelen van woorden is daar een goed voorbeeld van (zie voorbeelden in het stukje hierboven). Een mooie onderzoeksopdracht voor je groep: verzamel de komende weken zoveel mogelijk van zulke dubbelwoorden (op een poster) en probeer te ontdekken wat het effect is van die herhaling, vergeleken met het slechts eenmaal noemen van zo'n woord.

Voor kinderen is dit verschijnsel trouwens niet zo nieuw. Peuters gebruiken verdubbelingen vaak als hun alternatief voor een bekend woord. Het eerste deel wordt dan herhaald. De beginklank klopt en de structuur vaak ook. Water wordt dan waa-waa en ballen klinkt als ba-ba.

Er zijn nog andere varianten op dat verdubbelen. Een *ronde cirkel* of het *brandende vuur* zijn ook een soort verdubbelingen. Die bijvoeglijke naamwoorden noemen een eigenschap die al besloten ligt in de eigenschappen van het zelfstandige naamwoord. Dat hoor je soms ook bij werkwoorden: *weer herhalen* is een onnodige combinatie, doordat het voorvoegsel *her* al 'opnieuw' betekent. Dit soort verdubbelingen heeft zelfs een naam: pleonasme. Dit betekent 'overschot, meer dan nodig'. Toch is het een vorm die veel voorkomt in reclame, in toespraken en in instructies. Misschien vraag je zelf weleens aan een leerling om een stukje tekst 'hardop voor te lezen'...

Als je in een advertentie zet dat je als klant bij besteding van een bepaald bedrag een cadeau krijgt, klinkt dat minder royaal dan wanneer er staat dat je een 'gratis cadeau' krijgt. Op een verjaardag zou je echter

vreemd opkijken als je visite vertelt dat ze een gratis cadeautje voor je hebben meegebracht.

Ook dit biedt natuurlijk weer veel mogelijkheden om bij je leerlingen nieuwsgierigheid te wekken. Niet alleen om ze alert te maken op zulke reclame-uitingen en op jouw instructieteksten, maar ook door ze er (in tweetallen) zelf mee te laten experimenteren. Dat kan bijvoorbeeld door een verslag van een voetbalwedstrijd te maken, waarin veel overbodige toevoegingen voorkomen, zoals een ronde bal en spelers die op hun voeten lopen...

Woordverspilling?

Blijkbaar is het gebruik van teveel woorden erg aantrekkelijk, want we kennen nog een vorm daarvan. Hierin zeggen we tweemaal hetzelfde: enkel en alleen, zeker en vast, never nooit (niet), en natuurlijk gratis-en-voor-niets... Men noemt zo'n uitdrukking een tautologie. Dit betekent letterlijk (naar het Grieks): hetzelfde zeggen. Het is ook wel 'woordverspilling' genoemd. Toch kan het een tekst sterker of duidelijker maken. Zowel de tautologie als het pleonasme noemt men daarom stijlfiguren: je kunt er voor kiezen om je woorden kracht bij te zetten of om geen misverstand te laten ontstaan over je bedoelingen.

Halveren komt ook voor. Het woord 'auto' was oorspronkelijk 'automobiel' (zelfbeweger). Deze samenstelling is gehalveerd, zonder dat de betekenis is veranderd. Misschien werk je zelf wel samen met een 'duo': ook zo'n halvering van een woord, duopartner in dit geval.

Veel vaker worden woorden nog kleiner gemaakt. We noemen dit geheel in stijl 'afko's'. Binnen het onderwijs kennen we er veel. Ga maar na: *De ib'er vroeg wie de DMT*

Wat levert bij 'stokroos' meer woorden op: vermenigvuldigen of verdelen?

uit de Cito-kast had meegenomen. Tijdens de wo-lessen zijn alle pc's bezet. Je leerlingen kennen er vast nog veel meer.

Optellen met woorden kunnen we ook heel goed. Al voor 1600 schreef men combinaties als *zal moeten kunnen*, zo ontdekte de taalkundige Griet Coupé, die daarop op 5 juni jl. promoveerde. In de loop der tijd blijken voltooid deelwoorden in zulke combinaties van werkwoorden, te zijn veranderd in infinitieven (hele werkwoorden). De constructie *ik heb gelaten...* werd daardoor *ik heb laten (weten)*. Zo kennen we ook de combinatie *hebben doen toekomen*. Het kan echter nog veel langer. In bepaalde delen van ons land gebruikte men als alternatief voor de afkorting DV (Deo Volente) de uitdrukking *mocht het komen staan te gebeuren*. Wie zegt: *Als je haar zou moeten hebben willen kunnen horen praten, dan was je...*, telt heel veel (werk)woorden bij elkaar op.

Vermenigvuldigen en delen

Vermenigvuldigen met woorden is ook eenvoudig. Neem het woord water. Daarmee kun je een hele 'tafel' maken: grond-

water, slootwater, regenwater, zeewater, mineraalwater... Allemaal soorten water. Sommige woorden laten zich bijna onbeperkt vermenigvuldigen, dat wil zeggen, steeds maakt een ander woord er een nieuwe betekenis mee, zoals 3x4 een andere combi is dan 7x4, maar wel steeds met 4. Andere woorden zijn daarin wat kieskeuriger, zoals vergissing of paperclip.

Het kan ook andersom: watersport, waterkraan, watervrees, wateroverlast, waterslang, waterweg, Dan is er meer sprake van 'delen': Je verdeelt dan de eigenschap 'water' over allemaal verschillende naamwoorden.

Als jij je met je leerlingen durft te verwonderen over dit soort verschijnselen krijg je andere taallessen. Die rekenmetafoor kan je gebruiken om je leerlingen nog bewuster te laten waarnemen wat er gebeurt in de taal, die ze om zich heen horen en lezen. Zo ben je verzekerd van een aantal taallessen waarbij het taalboek lekker dicht kan blijven. Zeker en vast!

Dolf Janson is onderwijsadviseur en opleider bij Jansonadvies.